

יין ושכר אל תשת?!

דליה מרקס

מיד לאחר תיאור מותם של שני בני אהרון נאמר: "וַיִּדְבַר ה' אֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: יַיִן וְשִׁכָר אֶל תִּשְׁתְּ אֶתָּה וּבְנֵיךָ אֶתְּךָ בְּבֹאֲכֶם אֶל אֶהֱל מוֹעֵד וְלֹא תִמְתּוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם" (ויקרא י, ח-ט). אין קשר טקסטואלי ברור בין שתי הפסקאות, אבל הסמיכות ביניהן גרמה לרבי ישמעאל לדרוש: "לא מתו שני בני אהרן אלא על ידי שנכנסו שתויי יין" (ויקרא"ר יב, א). ואכן אחד ההסברים הנפוצים למותם האלים והמפתיע של נדב ואביהו הוא, שהם נכנסו לשרת בקודש במצב של שכרות.¹ כשאדם מייצג את הציבור ועומד בפני האל, עליו להיות פיכח, חד ועירני.

אולם במקורות ישראל, יין כשלעצמו אינו דבר שלילי. נעים תהלים ישראל אמר עליו: "וַיֵּין יִשְׁמַח לִבָּב אֲנֹשׁ" (תהלים קד, טו). בכל החגים ובכל אירועי החיים היהודיים המרכזיים שותים יין. מעמדו של היין מיוחד אף בכך, שברכה מיוחדת נתכנה לו, ברכת "בורא פרי הגפן".

אכן, היין כלעצמו אינו טוב או רע – הוא טוב כשהוא נצרך במידה, במקום ובזמן הנכונים, והוא רע כשצורכים אותו בהגזמה ובאופן בלתי מובחן. ולא רק היין אינו טוב או רע במהותו אלא בשימוש שנעשה בו אלא גם עניינים רבים אחרים, כמו אכילה, הנאה מיחסי מין, שינה ועוד. לעומת דתות אחרות, מסורת ישראל אינה רואה בהם בדרך כלל מהויות טובות או רעות. היחס אליהם תלוי באופן שבו הם באים לידי ביטוי, במקום שמקנים להם ובהתייחסות אליהם.

*

בשורות הבאות אבקש לעסוק בקצרה ביצירה ליטורגית או פרא-ליטורגית, שעניינה היין והממד המקודש שבשתייתו. אביא שתי ברכות יין מפויטות מתקופות שונות, האחת נכתבה על ידי פייטן בימי הביניים, ששמו לא נודע לנו, והשנייה היא פרי עטו של משורר ויוצר בן זמננו.

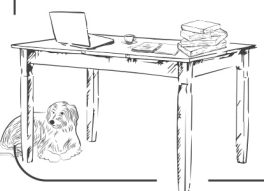
ברכת יין עסיס

בימי הביניים נתחברה ברכה מפויטת המיוחדת בלשונה הנמלצת והשמחה על שתיית יין עסיס. "ברכה זו האומרת שירה על היין", כתב פרופ' נפתלי וידר, שפרסמה לראשונה, "היא הדוגמה הקדומה ביותר ל'שיר יין' בספרותנו".² הנה היא לפניכם:

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר בָּרָא יַיִן עָסִיס / וְתִירוֹשׁ טוֹב מַעְצֵי גִפְנִים
וְהוּא עָרַב לְנֶפֶשׁ וְטוֹב לְאָדָם / וּמְשַׂמֵּחַ לֵב וּמְצַהֵל פְּנִים
וְהוּא תִנְחֹמֵין לְאֲבָלִים / וּמְרִי נֶפֶשׁ יִשְׁכְּחוּ רִישׁוֹן
וְהוּא רְפוּאָה לְכָל שׁוֹתָיו / לְמִי שִׁישְׁתְּנוּ בְטַעַם וּבְדַעַת
הוּא שְׂמֵחַת לִבָּב שְׁשׁוֹן / וְרַב גִּילָה לְשׁוֹתִים אוֹתוֹ
הוּא אֱלֹהֵינוּ יִצְרוּ מֵאֵז / לְהַתְעַנֵּג בְּמַעֲשֵׂים כּוֹנְנוּ מְרֹאֵשׁ
שֶׁכֶל שׁוֹתָיו יִבְרְכוּ לְאֵל / וְיִשְׁבְּחוּ לְיוֹצֵר בֵּינָה
הַמְכִין מַעֲדָנֵי תֵבֶל / וְיִצֵר לְמִתּוֹקֵי אֶרֶץ

¹ זהו אחד מבין למעלה מתריסר הסברים, שניתנו לחטאם של בני אהרון. ראו: אביגדור שנאן, ה' שנאן, תל אביב תשע"ד, עמ' 105-86.

² נפתלי וידר, התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב, א, ירושלים תשנ"ח, עמ' 234.

הוא אֱלֹהֵינו
 אֲשֶׁר בָּרָא תִירוּשׁ מִן הַגֶּפֶן / וְהִתְקִין עֵסִיס מִן הָעֲנָבִים
 לְהִשְׁבִּיעַ נֶפֶשׁ רַעֲבָה / וּלְמַלֵּא נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה
 שׁוֹתֵיו יִשְׂמַח לְבוֹ / עַל פְּרֵי מַעֲשָׂיו יִבְרְכוּ לְבוֹרְאָהוּ
 בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמֵם לְבָדוּ
 הָאֵל הַקְּדוֹשׁ / בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן³

הפייטן האנונימי פותח בסגולותיו של היין לשמח ולהשכיח צער, ממשיך בסגולותיו הרפואיות, תוך שהוא שותל אזהרה מעודנת, שהדברים נכונים "למי שישתנונו בטעם ובדעת", כלומר שהשתיה צריכה להיות מבוקרת. מכאן ממשיך הפייטן בתיאור היין כעדות להשגחת האל וטובו, המתבטאים בבריאת "יין עסיס ותירוש טוב מעצי גפנים"⁴, המעורר את שותיו להודות לבוראם. הפיוט נחתם בעיבוד של חתימת הברכה המסורתית התקנית.

ברכת "יין עסיס" עוררה התנגדויות בקרב אחדים מן הגאונים, ובהם רב סעדיה גאון. אולם על אף שהיא לא זכתה להיכנס לליטורגיה הממוסדת, נוכל ללמוד מתשובת גאונים שברכת "יין עסיס" הייתה בשעתה מוכרת וחיביבה בקהילות שונות, וכי היא נאמרה דווקא בפסח, על השאלה "מהי ברכה ארוכה" עונה הגאון:

כך ראינו שעד אן (=כאן) ברכת בורא פרי הגפן ארוכה נאמרת בכמה מקומות, וחיביבה בעיני בני בצרה ועילם ופרס ומדינת הים אשר שם ורגילין בה לילי פסחים, ואין אומרין כלשון הזה בורא פרי הגפן אלא מאריכין דברים וכך אומרין **אשר ברא יין עסיס ותירוש טוב** וכול' וזו דרכן שלרוב שאר בני אדם שאינם תלמידי חכמים כאן, שאין יודעין לעסוק בתורה ובהלכות ענין מאריכין [...] ברכות ותפילות ועל זו הדרך תוקנה החזנות והקרובות שאומרין הפיטנים הפורטים. ומכמו אלה נועדו עם רב אשי ותבעו אותו בברכת קידוש ארוכה כי הם היו מכירים מדברי הפורטים והוא שהיה חכם לא היה מכיר כי אין זה חובה ואף לא מצוה ואף לא דרכן של תלמי' חכמי' ואין אנו רגילין בה כל עיקר.⁵

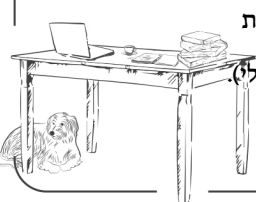
בתשובה ניכרים דברי ביקורת מובלעים על חובבי הברכה "שאינם תלמידי חכמים", ועל כן, מאריכים בתפילותיהם. לעומתם, תלמידי חכמים אינם "רגילין בה כל עיקר". בסופו של דבר הביקורת צלחה והברכה נשתקעה.

ברכה על כוסית שיכר, מאת מאיר אריאל

הטקסט השני הוא ברכה על כוסית שיכר, שחיבר המשורר והיוצר מאיר אריאל ז"ל. ברכה זו מרגשת אותי במיוחד, מפני שהיא מערערת על החלוקה הבינארית בין "דתיים" ובין "חילוניים", ומציגה יצירה יהודית רליגיוזית עמוקה ומלאת השראה:

בְּרוּךְ אַתָּה אֱדוֹנָנוּ
 אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
 הַסּוֹחֵט אֶת תְּמִצִּית הָעוֹלָם הַזֶּה
 נֶטֶף נֶטֶף אֵל כּוֹסֵי
 הַמְחַלְחֵל אֶת הַמַּיִם בְּסַלֵּעַ – בְּרוּךְ

³ מתוך: אופיר מינץ מנור, **הפיוט הקדום**, תל אביב: אוניברסיטת ת"א, תשע"ה, עמ' 56.
⁴ ובדומה לברכת "המוציא לחם מן הארץ" המודה על המוצר המוגמר, הודיה כאן היא על בריאת היין, ולא על בריאת הגפן שממנה הוא מיוצר.
⁵ דוד רוזנטל (עורך), **אוסף הגניזה הקהירית בז'נבה: קטלוג ומחקרים**, ירושלים: מאגנס, תש"ע, עמ' 266 (הדגשה שלי).

הַמַּעֲלָה אוֹתֶם בְּגִבְעוֹל – בְּרוּךְ
הַמַּתְסִיס אוֹתֶם בְּפָרִי – בְּרוּךְ
הַמוֹסֵף דְּבָרֵי יְמֵי עוֹלָם בְּמִים – בְּרוּךְ
הַמַּפְעִיץ בָּהֶם תּוֹלַעַת קֶצֶם – בְּרוּךְ
הַמְשַׁמֵּר תּוֹלְדוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה בְּכוֹסֵי – בְּרוּךְ.
תָּבוֹא לְגִימַת שִׁכָר זוֹ בְּקֶרְבִי
לְהִרְחִיב עוֹרֶךָ וּלְפַתַּח לִבִּי
וּלְהוֹדוֹת בְּשִׁיר:
בְּרוּךְ אַתָּה אֱ-דָנִי
אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אָמֵן.⁶

מאיר אריאל לא היה דתי במובן המקובל של המילה אבל ללא ספק הוא היה איש ספר ואיש אמונה. במכתב לדוב אלבוים, שהתפרסם בידיעות אחרונות בשנת 1997, הוא כתב: "אם לוחצים אותי לקיר אני מודה בשפה רפה שיש לי אמונה באלוהים, בתורת משה ובעם ישראל. ומה שאני עושה עם זה, זה ממש לא ענייניו של איש, כשם שזה לא ענייני מה מישהו עושה בשביל האמונה שלו". אריאל, שהתקרב במהלך השנים ליהדות, לא אימץ נוסחה מן המוכן שלה אלא עיבד את המסורת באופן חי, ועיצב אותה באמצעות אישיותו המיוחדת.

הברכה על כוסית שיכר משקפת אמונה חיה, הכרות עם המסורת ונינוחות עם מקורותיה. אריאל מתאר את האל הסוחט את "תְּמִצִּית הָעוֹלָם הַזֶּה" אל כוסו והפועל בו בדרכים גלויות ונסתרות. בלשון פיוטית הוא הוגה אודות התהליך הקוסמי האדיר ורב השלבים, שהקב"ה מחולל בעולמו, תהליך שסופו בכוסית שהמשורר אווז בידו. בשנותיו האחרונות נהג מאיר אריאל לקיים קבלות שבת רבות משתתפים ומלאות השראה. אוהביו יכולים בוודאי לדמיין אותו אומר את הברכה שלו בערבי שבתות, גביע בידו, קולו מתרונן והמשתתפים עונים לו: "בְּרוּךְ" על כל קריאה וקריאה.

לפחות אלף שנה מפרידות בין שני הטקסטים הללו החוגגים את החיים ואת השמחה שביין. שתיהן אינן הלכתיות במובן הרגיל של הדבר אולם לדעתי אלה תפילות יהודיות לכל דבר.

בסידורנו, סידור **תפילת האדם**,⁷ ביקשנו להביא בצד תפילות ישראל המסורתיות גם תפילות נוספות – עתיקות וחדשות ומגוונים שונים – כדי להרחיב את השיחה הליטורגית-אמונית שלנו. ועל כן, לצד הקידוש על היין (האשכנזי והספרדי כאחד) הבאנו את שתי התפילות המפויטות הללו.

*

ביין, כמו כל מה שגורם הנאה ושמחה, גלומה ברכה אם נצרוך אותו במידה ונדע לתעל אותו להודיה על הרעות, הבריאה והבורא, ועלול להיות בו גלום גם חלילה וחס היפוכו של דבר.

שורות אלה נכתבות בימי התגברות משבר הקורונה. אני מקווה שבעת שהן ייקראו, נהיה במקום בטוח וטוב יותר. מי ייתן שהסבל והקושי יולידו גם סולידריות וערבות הדדית, ומי ייתן שנזכה לברך בבריאות טובה ובכל עת על הבריאה ועל יפי החיים!

התפרסם לראשונה בנתיבות שלום: עוז ושלום תש"ף

⁶ אני מודה לשחר אריאל על הרשות לצטט את הפיוט של אביו, מאיר אריאל ז"ל.
⁷ **תפילת האדם: סידור רפורמי**, בעריכת אלונה ליסיצה ודליה מרקס עתיד לראות אור לקראת הקיץ.

